

Operațiunile militare din toamna anului 1944 întreprinse în Bihor de Diviziile 3 Vînători Munte și „Tudor Vladimirescu”

de
IOAN MARINESCU

La câteva ore după declanșarea insurecției naționale antifasciste armate, Marele Stat Major român a transmis ordonanța operativă nr. 1 către toate unitățile militare din subordine.

Comandantul Diviziei 3 munte, generalul Leonard Mociulschi, a trecut imediat la aplicarea planului de acoperire a frontierei vremelnice — impusă prin cel de-al doilea dictat de la Viena — pe unități, încă în dimineața zilei de 24 august 1944. Astfel, batalionul 11 vînători munte a luat măsuri de întărire a pazei și apărării obiectivelor militare și economice din orașul Beiuș; a trimis detașamentele, de valoare pluton, companie vînători munte, pentru interceptarea principalelor căi de comunicație și interzicerea pătrunderii inamicului în depresiunea Beiușului, în localitățile: Șoimi, Vintere, Șoimuș-Petreasa, Șuncuiș, Pocola, Delani și sud-est Sînmartin de Beiuș.¹

Batalionul 21 vînători munte, care era dislocat în comuna Tărcaia, a trimis detașamente de siguranță în sectorul din dreapta al diviziei, spre Ceica, Dobrești și Roșia, cu toate că aviația germană cerceta și supraveghea zona.² Pînă la sfîrșitul lunii august, batalionul 6 vînători munte, găsindu-se dislocat în localitatea Căbești, s-a deplasat în raionul comunei Roșia, cu scopul de a interzice pătrunderea inamicului pe comunicațiile: Zece Hotare-Roșia, Damiș-Roșia.³

Comandamentele hitlerist și horthyst, care dețineau informații exacte cu privire la rarefiata dispunere a unităților române în spațiul de acoperire, pentru a-și păstra superioritatea numerică, au deschis ofensiva la 5 septembrie 1944, de-a lungul liniei de contact din podișul

¹ Arhiva Ministerului Apărării Naționale, Marele Stat Major (în continuare: A.M.A.N., M.St.M.), *Iond nr. 151*, dosar nr. 1, fila 158.

² Idem, *Iond nr. 163*, dosar nr. 1, fila 82.

³ Idem, *Iond nr. 146*, dosar nr. 1, fila 86.

Transilvaniei, ofensivă, reluată apoi, în Banat și Țara Crișurilor, între 11, respectiv 13 și 17 septembrie, cu tendința de a respinge trupele noastre, înainte de sosirea grosului forțelor peste arcul carpatic,⁴ în speranța de a se fixa pe poziții naturale, greu accesibile, a căror valoare strategică era de mult timp cunoscută și apreciată.

Intrarea în dispozitiv de luptă a Diviziei 3 vânători munte, componentă a grupului „Crișuri” în operația de acoperire, s-a executat în seara zilei de 11 septembrie — prin dispunerea unităților în dispozitiv de apărare — și avea ca obiectiv zădărnicierea pătrunderii inamicului pe valea Crișului Negru, precum și pe comunicațiile: Zece Hotare—Roșia, Damiș—Roșia—Beiuș, Oradea—Beiuș și Salonta—Tinca—Holod.⁵

La 13 septembrie, dușmanul, cu forțe superioare numeric și dotare tehnică, dezlanțuie atacuri intense pe toate direcțiile. Afluind pe comunicația Damiș—Roșia, inamicul se lovește de rezistența batalionului 6 vânători munte. După două zile de lupte, flancurile unității sînt supuse unei presiuni crescînde, și, pentru a nu fi încercuită, se repliază pe poziții succesive de rezistență, întii la Roșia, apoi la Căbești. Cu toate măsurile de siguranță luate, batalionul a fost atacat din spate, de inamicul infiltrat în cursul nopții la Remetea, așa încît, efortul divizionului 9 tunuri munte se dovedi eficace în executarea barajelor de oprire.⁶ A patra zi, vrăjmașul atacă din nou, însă, fără succes, deoarece compania căpitanului Balea l-a țintuit locului. La 17 septembrie unitatea execută ordinul Diviziei și se retrage spre Beiușele. În timpul luptelor cade prizonier comandantul companiei I-a, căpitanul Pleșa Remus, iar, căpitanul Balea moare în împrejurări tragice: rănit și evacuat prin comuna Remetea, este ucis de către indivizi aparținînd populației civile maghiare din localitate.⁷

După ce sosise din Abrud, prin Călățele și Stîna de Vale, batalionul 22 vânători munte s-a instalat în dispozitiv de luptă la sud de Remetea, pe aliniamentul Șoimuș-Petreasa.⁸ Această unitate și-a menținut poziția, deși a fost atacată cu înverșunare pe tot frontul, pînă la primirea ordinului de repliere, în urma căruia s-a deplasat spre Vărzarii de Jos. La Șoimuș-Petreasa a murit eroic comandantul plutonului de mitraliere, sublocotenentul Someșan Teodor, numărul pierderilor (morți, răniți, dispăruți) mărindu-se cu încă trei ofițeri și 46 trupă.⁹

⁴ Colonel Eugen Bantea, colonel Constantin Nicolae, general-maior în rezervă Gheorghe Zaharia, *August 1944—Mai 1945. Scurtă prezentare a contribuției României la războiul antihitlerist*, Editura Militară, București, 1969, p. 130—131.

⁵ Ioan Marinescu, *Acțiunile marilor unități române și sovietice pentru eliberarea Țării Crișurilor, în perioada septembrie-octombrie 1944, în Crisia*, Editura Muzeului Țării Crișurilor, Oradea, 1973, p. 269.

⁶ A.M.A.N., M.St.M., *fond nr. 146*, dosar nr. 1, filele 92—93.

⁷ *Ibidem*, filele 91, 95.

⁸ *Idem*, *fond nr. 164*, dosar nr. 1, filele 73, 75.

⁹ *Ibidem*, fila 76.

Rezistență îndârjită opune batalionul 11 vînători munte, grosului forțelor horthysto-hitleriste care străpung triumghiul: Holod, Sîmbăta, Brătești. Neprecupețindu-și viața, bravii noștri vînători de munte ocupă poziția de apărare, organizată în grabă, în sectorul: Răbăgani—Săucani—Săliște de Pomezău,¹⁰ unde se consumă una din cele mai eroice și vitejești fapte de arme. În fruntea a douăzeci de oameni, comandantul batalionului, maiorul Cristescu C. Nicolae, printr-un contra-atac fulgerător, scoate inamicul din poziția unității sale capturînd, totodată, un tun anti-tanc, o mitralieră, un aruncător și patru prizonieri. Dimineața zilei următoare — la 17 septembrie — unități horthyste, avînd în sprijin zece tancuri „Tigru”,¹¹ șase tanchete, numeroase tunuri anti-aerene cu misiune terestră și aruncătoare, au atacat dinspre Răbăgani, pătrunzînd în poziția batalionului situată între Săucani și Feneriș. Înaintarea dușmanului a fost oprită de patru ori prin contra-atacuri vehemente ale vînătorilor noștri de munte, conduși de maiorul Cristescu și sublocotenentul Mirea. La al cincilea contraatac, luptătorii din jurul punctului de comandă, împreună cu maiorul Cristescu, au fost surprinși și striviți de tancurile ce invadeau poziția din flanc.¹²

Batalionul 12 vînători munte, care acoperea spațiul dintre batalioanele 22 și 11 vînători munte, a intrat în contact cu artileria inamicului, la Drăgoteni. În urma situației create la flancul stîng, și mai ales, pentru a înlesni ruperea luptei — ordonată de Divizie — s-a deplasat pe valea Săucanului, spre batalionul 11 vînători munte, unde, a menținut o îndârjită rezistență, distingîndu-se, în primul rînd, compania de cercetare, ale cărei pierderi s-au ridicat la 76 oameni.¹³

Stînga dispozitivului Diviziei o constituiau batalionul 21 vînători munte și divizionul 3 obuziere, care urmau să apere defileul Șoimi—Uileacu de Beiuș. Pentru a preîntîmpina joncțiunea forțelor inamicului la nord de defileu, unitatea noastră a ocupat o nouă poziție pe înălțimile din partea vestică a axului: Prisaca—Vălanii de Beiuș—Șuncuiș.¹⁴ Neputînd trece peste acest aliniament, dușmanul a dezlănțuit, între 15 și 17 septembrie, atacuri furibunde, întinzînd asupra batalionului tirul aruncătoarelor, artileriei și al aviației de vînătoare și bombardament, ceea ce a provocat, vînătorilor de munte români, pierderi considerabile, însumate la 216 luptători.¹⁵ Supus canonadei și încercuit în cele din urmă, batalionul rezistă pe poziție pînă la 18 septembrie, cînd, din proprie inițiativă, rupe încercuirea și se retrage către Ioaniș, pînă la Briheni, prin văile împădurite ale Finișului și Crișului Văratec.

¹⁰ Idem, *fond nr. 151*, dosar nr. 1, fila 166.

¹¹ Idem, *fond nr. 544*, dosar nr. 23, fila 36.

¹² Idem, *fond nr. 151*, dosar nr. 1, fila 168.

¹³ Idem, *fond nr. 152*, dosar nr. 1, filele 45, 47.

¹⁴ Idem, *fond nr. 163*, dosar nr. 1, fila 87.

¹⁵ *Ibidem*, filele 88—89.

Trebuie reliefată, de asemenea, contribuția batalioanelor 3 pioneri și 5 vînători munte, ai căror ostași s-au bătut cu pricepere și abnegație împotriva unui inamic copleșitor. Tot în ziua de 17 septembrie, prin voința și hotărîrea lor nestrămutată, au reușit să respingă de mai multe ori năvala tancurilor vrăjmașe, întirziind cu 8 ore ocuparea orașului Beiuș,¹⁶ timp în care s-a trecut la replierea eşalonată a unităților Diviziei 3 munte, conform ordinului acesteia, spre zona de regroupare,¹⁷ fixată în jurul Vașcăului, între Criștioru de Jos, Briheni și Sighiștel.

Operația de acoperire a fost realizată de Divizia 3 munte, în sectorul său din sudul Bihorului (în amonte și la nord de Crișul Negru), între 24 august și 20 septembrie 1944. Din punct de vedere al acțiunilor desfășurate sînt constatate două faze distincte:

a) Intervalul de la 24 august—12 septembrie — caracterizat printr-o relativă acalmie, specifică tatonărilor reciproce și obținerii de informații; cînd, inamicul a pregătit ofensiva, iar trupele noastre și-au organizat apărarea;

b) Perioada 13—20 septembrie, concretizată prin efortul conjugat al celor 7 batalioane vînători munte, de a rezista, cît mai mult și cu orice preț, pe aliniamente favorabile de apărare, producînd pierderi mari dușmanului, care le copleșea numeric.¹⁸ Luptele sînt de o violență fără precedent, iar apărarea unităților noastre poate părea incredibilă, astăzi. Apogeul ofensivei vrăjmașe este atins la 17 septembrie, cînd, Diviziile horthyste 9, 12 infanterie, sprijinite de tancuri și aviație, atacă pozițiile batalioanelor 21, 11, 12 vînători munte, situate în prima linie de apărare. Cu toată disproporția forțelor (7 : 1 în favoarea inamicului), unitățile române rezistă pînă la primirea ordinului de regroupare, plătind acest efort cu o treime din efective.

Diviziile 9, 12 infanterie și parte din Divizia a 4-a, horthyste¹⁹, sprijinite masiv și încontinuu de blindatele și aviația germană, n-au reușit să treacă zidul viu al vînătorilor de munte români, instalat la Briheni—Șuștiu—Sirbești—Sighiștel,²⁰ deși s-au îngrămădit de-a lungul depre-

¹⁶ Idem, *fond nr. 145*, dosar nr. 2, fila 91.

¹⁷ Idem, *fond nr. 742*, dosar nr. 4, fila 9.

¹⁸ Între 13—20 septembrie 1944, Divizia 3 munte — alcătuită din batalioanele: 3 pioneri, 5, 6, 11, 12, 21, 22 vînători munte și trei divizioane de artilerie — a fost atacată de Diviziile 9 și 12 infanterie horthyste (cu regimentele 10, 25, 36, 38, 48). Divizia 4 infanterie (cu regimentul 8) și 4 batalioane independente; forțe, cu care au colaborat permanent, unități de blindate și aviație de bombardament și vînătoare, germane. Raportul general al forțelor atacatoare față de cele în apărare se poate aprecia la 3 : 1 (A.M.A.N., M.St.M., *fond nr. 544*, dosar nr. 23, filele 28, 38).

¹⁹ *Ibidem*.

²⁰ La 20 septembrie 1944, situația Diviziei 3 munte era următoarea: Punctul de comandă se afla la Criștioru de Jos. Batalioanele 3 pioneri și 5 vînători munte, au ocupat poziția între Criștioru de Sus și Săliște de Vașcău; batalionul 21 vînători munte s-a instalat pe comunicația principală, între Vașcău și Cărpinet; batalionul 22 vînători munte — la nord de Vărzarii de Sus; batalionul fix „Codru” — la Băița; batalionul 6 vînători munte apăra partea de nord a comunicației Briheni—Șuștiu; bata-

siunii Beiușului, între localitățile Pocola și Lunca, împotmolindu-se în propria ofensivă. Raidurile aviației adverse, de bombardament și vânătoare, au lovit comunicațiile din spatele frontului, aglomerate cu trupe, și pozițiile unităților noastre, cauzându-le însemnate pierderi umane și materiale. Divizionul 9 tunuri munte, surprins în comuna Cărpinet, înregistrează 7 morți și 18 răniți,²¹ iar batalioanele 6 și 11 vânători munte, peste 30 militari, din care 5 ofițeri.²²

Una dintre misiunile imediate, executate cu promptitudine de ostașii noștri, înaintea declanșării ofensivei asupra inamicului, a fost recunoașterea pozițiilor lui, prin acțiuni de cercetare, efectuarea infiltrărilor, pentru identificarea amplasamentelor de artilerie, armament greu, depozite și puncte de comandă, asupra cărora artileria divizionară urma să execute foc precis. Batalionul 11 vânători munte a trimis mai multe grupe de recunoaștere spre Pietroasa și Budureasa. Comandantul patrului nr. 4, sublocotenentul Baciuc Gheorghe, comunica despre intensă circulație a mașinilor militare horthyste, între Drăgănești—Pietroasa, Sudrigiu—Dumbrăveni, în care se aflau gradați împreună cu civili din localitățile Târcaia și Negru.²³ O altă patrulă de cercetare, plutonul condus de sublocotenentul Fitero, a pus stăpânire pe localitățile Hîrșești și Seghiște.²⁴ Echipa comandată de sublocotenentul Stan Ioan, trimisă în satul Ștei (azi orașul dr. Petru Groza) de către batalionul 12 vânători munte, descoperă soldați inamici îmbrăcați în uniforme românești. Interceptată la reîntoarcere, lângă comuna Lunca, descoperă poziția a 6 arme automate.²⁵ Plutonul sublocotenentului Aurel Dragoste, din batalionul 22 vânători munte, s-a deplasat de-a lungul comunicației Lunca—Petrileni—Sudrigiu; obținând informațiile despre inamic, se întoarce din misiune pe aceeași rută, într-o mașină sanitară, capturată.²⁶

La succesele militarilor noștri o contribuție de seamă și-a adus-o și populația civilă din zonă. Morarul din localitatea Ștei s-a deplasat la Cîmpanii de Sus, oferind repere și coordonate exacte cu privire la poziția tancurilor care trăgeau de lângă moară, asupra unității. Populația civilă din satele Finațe, Cîmpanii de Sus, Sighiștel, Cîmpanii de Jos, au adus bogate informații vânătorilor noștri de munte, despre patrulările tot mai insistente ale inamicului, pe traseul: Budureasa—

lionul 12 vânători munte era amplasat pe direcția loviturii principale, la intersecția comunicațiilor: Lunca—Vașcău, Șuștiu—Sirbești; batalionul 11 vânători munte bloca drumul dintre Lunca și Băița, ocupînd poziția de apărare între Cîmpanii de Sus și Finațe (*Ibidem*, fila 41).

²¹ *Ibidem*, dosar nr. 6, fila 16.

²² *Idem*, fond nr. 742, dosar nr. 4, fila 9.

²³ *Idem*, fond nr. 151, dosar nr. 1, fila 171.

²⁴ *Ibidem*.

²⁵ *Idem*, fond nr. 152, dosar nr. 1, fila 49.

²⁶ *Idem*, fond nr. 164, dosar nr. 1, fila 77.

Valea Neagră de Jos—Hîrşeşti—Sighiştel, ceea ce a impus luarea unor măsuri mai ample de observare şi supraveghere.²⁷

Începînd cu 22 septembrie, s-a deschis *noua operaţie — de curăţare a forţelor duşmane dintre Crişul Negru şi Crişul Repede, obiectivul final fiind eliberarea oraşului Oradea* — la care au participat Diviziile 3 munte, întărită, 337 infanterie sovietică şi „Tudor Vladimirescu”, trecute sub comanda Corpului 33 armată, sovietic.²⁸

Pentru a mări eficienţa manevrării şi urmăririi inamicului, generalul Leonard Mociulschi a constituit două grupări:

1. Batalioanele 11, 12, 22 vînători munte, comandate de colonelul Gheorghe Cârnu;

2. Batalioanele 5, 6 vînători munte, împreună cu divizionul 1 tunuri munte — iniţial, păstrate în rezerva Diviziei — cărora li s-au ataşat batalionul 21 vînători munte şi divizionul 9 tunuri munte, au fost puse sub comanda maiorului Ioan Clăianu.²⁹

Între 22 şi 28 septembrie, marile unităţi române, declanşînd ofensiva, au spulberat rezistenţele inamicului, urmărindu-l „pas cu pas”, pînă în apropierea oraşului Oradea.

Gruparea colonelului Cârnu, adoptînd dispozitivul de luptă pe două eşaloane, avînd în primul eşalon — batalioanele 11 şi 22 vînători munte, iar în eşalonul al doilea — batalionul 12 vînători munte, a pornit atacul de pe aliniamentul: Vărzarii de Jos—Sighiştel; dezvoltînd, apoi, ofensiva în fişia: Sighiştel—Chişcău—Poieni (dreapta), Vărzarii de Jos—Cîmpani—Dumbrăvani (stînga), batalionul 11 vînători munte ajunge la Bunteşti şi apoi Leleşti, unde, pune pe fugă ariergarda duşmană, eliberînd circa 150 ostateci.³⁰

În ziua de 23 septembrie gruparea s-a îndreptat spre Drăgoteni, prin Şoimuş—Petreasa. Populaţia locală a informat elementele de cercetare ale unităţilor române asupra prezenţei inamicului şi tancurilor acestuia la Drăgoteni, pe dealul „Zăcătoarea” şi viile Remetea. Încleştarea a durat pînă seara, cînd, batalioanele vînătorilor de munte au trecut prin barajul de foc al aruncătoarelor şi armelor automate, au ocupat dealul „Zăcătoarea”, apoi, localităţile Remetea şi Drăgoteni.³¹

Urmărirea a continuat pe direcţia: Coşdeni—Răbăgani—Forău—Căpîlna, fără dificultăţi, pînă în localitatea Ginta. Aici, forţe relativ slabe ale duşmanului, ajutate, însă, de populaţia maghiară din sat, „găsită, parte înarmată”,³² au oprit pentru foarte scurt timp înaintarea primului eşalon, producînd pierderea unui ofiţer şi a opt soldaţi.³³ Ope-

²⁷ Idem, *fond nr. 151*, dosar nr. 1, fila 169.

²⁸ Ioan Marinescu, *op. cit.*, loc. cit., p. 273.

²⁹ Idem, *fond nr. 742*, dosar nr. 4, filele 9, 10; Idem, *fond nr. 146*, dosar nr. 1, fila 101.

³⁰ Idem, *fond nr. 151*, dosar nr. 1, fila 173.

³¹ Idem, *fond nr. 742*, dosar nr. 4, fila 10; Idem, *fond nr. 152*, dosar nr. 1, fila 50.

rația de curățare s-a desfășurat încet, spre biserica reformată și nordul localității, de către ostașii batalionului 11 vânători munte.³⁴

Regiunea deluroasă, acoperită în mare parte cu păduri, situată la nord de Crișul Negru și în stînga comunicației Simbăta—Oradea, a fost străbătută de ostașii noștri — de-a lungul așezărilor: Dumbrava, Cărnăzel, Șumugiu, Șauaieu, Păușa, — într-o singură zi.³⁵

Înaintînd spre localitatea Leș, batalionul 11 vânători munte a înfilnit puternice subunități adverse, de parașutiști și intervenție, instalate în apărare, care, au stîngenit atacul luptătorilor noștri prin focul continuu al armelor automate. În aceste momente, curajoasă și vitejească s-a dovedit acțiunea întreprinsă de sublocotenentul în rezervă, Abrudan Iosif. El a preluat comanda unui pluton de cercetare, s-a infiltrat în satul natal și angajîndu-se într-o luptă inegală dar crîncenă cu inamicul, în urma unui atac năprasnic, i-a distrus cuiburile armelor automate, amplasate în fața școlii și bisericii,³⁶ înlesnind batalionului 11 vânători munte să cucerească localitatea, la 26 septembrie; să captureze un mare număr de prizonieri, precum și mult material de geniu și transmisiuni.³⁷

Cea de a doua grupare, comandată de maiorul Ioan Clăianu, era păstrată în rezerva mării unități și constituia eșalonul doi al Diviziei 3 munte. Ea s-a deplasat în stînga grupării colonelului Cârnu, aproximativ pe același itinerar, pînă în localitatea Delani³⁸ (nord Beiuș), cu excepția batalionului 21 vânători munte, care a urmărit inamicul de-a lungul comunicației Vașcău—Răbăgani, spulberîndu-i rezistențele aflate la Băleni, Drăgănești, Beiuș și, mai ales, Pocola.³⁹

Începînd cu data de 24 septembrie, batalioanele 5 și 6 vânători munte, aflate în avangarda grupării, și-au continuat înaintarea pe direcția: Petrani—Urviș—Șoimi—Petid—Fonău—Husasău de Tinca—Mierșig. Ajungînd-o din urmă, în localitatea Petid, unitățile noastre au atacat ariergarda dușmanului, producîndu-i mari pierderi. După o scurtă dar aprigă luptă, s-au capturat 220 prizonieri, mari cantități de armament, muniții, mijloace de transport, diverse materiale.⁴⁰ Aflînd de la localnici că în Husasău de Tinca au mai rămas elemente inamice,

³² Idem, *fond nr. 164*, dosar nr. 1, fila 77.

³³ Idem, *fond nr. 742*, dosar nr. 4, fila 11.

³⁴ Idem, *fond nr. 151*, dosar nr. 1, fila 176.

³⁵ *Ibidem*; Idem, *fond nr. 164*, dosar nr. 1, fila 78.

³⁶ Idem, *fond nr. 151*, dosar nr. 1, fila 178.

³⁷ Idem, *fond nr. 742*, dosar nr. 4, fila 13.

³⁸ Idem, *fond nr. 145*, dosar nr. 2, fila 92; Idem, *fond nr. 146*, dosar nr. 1, fila 102.

³⁹ Timp de două zile, pînă la 24 septembrie, batalionul 21 vânători munte, a atacat forțele inamicului instalate la Pocola și Răbăgani, reușind să le împrăstie deși a fost supus unui masiv foc de artilerie și aruncătoare, ceea ce i-a produs pierderea a 177 oameni, din care 26 morți (A.M.A.N., M.St.M., *fond nr. 163*, dosar nr. 1, filele 80—90).

⁴⁰ Idem, *fond nr. 145*, dosar nr. 2, fila 92; Idem, *fond nr. 146*, dosar nr. 1, fila 104.

ce se pregăteau să se retragă, locotenentul Staicovici și-a manevrat rapid compania, luând 30 de prizonieri, 10 vehicule cu tracțiune animală și 2 bucătării.⁴¹

În dimineața zilei de 27 septembrie subunitățile maiorului Clăianu, mai puțin batalionul 21 vânători de munte — ce se îndrepta spre Leș,⁴² au reluat mișcarea pe comunicația: Bicaciu—Gepiu—Berechiu. Lângă liziera comunei Cefa, batalionul 5 vânători munte, după o luptă de două ore, a obligat rămășițele regimentelor 6, 8, 18 și 20 honvezi, să se predea. Cu acest prilej, batalionul de moți „Avram Iancu” a luat 216 prizonieri, un tun anti-tanc, armament, echipament și mijloace de transport.⁴³ La scurtă vreme, batalionul 6 vânători munte a surprins o altă unitate horthystă, care mășcăluia pe șosea, spre Cefa, capturând 235 prizonieri, un tun anti-tanc și mai multe vehicule cu tracțiune animală.⁴⁴

Până în seara zilei de 27 septembrie, Divizia 3 munte română și-a grupat forțele la vest și sud-vest de orașul Oradea, în următorul dispozitiv: punctul de comandă al Diviziei se afla la Leș; batalionul 11 vânători munte se găsea între Crișul Repede, nord-est Palota și nord Sintandrei; batalionul 12 vânători munte, între nord-vest de Girișul de Criș și Tărian; batalionul 22 vânători munte, era instalat la vest Toboliu; între Nojorid și Chișirid, se afla batalionul 21 vânători munte; pe calea ferată dintre Oradea și Livada — batalionul 5 vânători munte; iar la ferma de lângă Livada, se găsea batalionul 6 vânători munte. Totodată, în dispozitivul mării unități au fost incluse și localitățile: Roit, Sînicolau Român, Berechiu.⁴⁵

Concomitent cu acțiunile Diviziei 3 munte, Divizia „Tudor Vladimirescu” a traversat masivul Bihorului pe la Vidra de Sus — muntele Bihor—Poiana—Săliște de Vașcău—Cărpinet, ajungând în seara zilei de 23 septembrie, cu elementele din avangardă, la Vașcău; iar ziua următoare, cu întreg efectivul, între Ioaniș, Delani și Beiuș. Mai departe, și-a continuat deplasarea pe itinerare diferite. Regimentul 1 infanterie a reluat mișcarea în urma grupărilor Diviziei 3 munte, prin Șuncuiș—Uileacu de Beiuș—Forău—Săldăbagiu Mic—Ginta—Dumbrava. Celelalte unități ale diviziei, constituind grosul forțelor, au înaintat pe comunicația Beiuș—Holod.

Mășcăluind în timpul nopții, regimentele pandurilor noștri au sosit la 26 septembrie în raionul: Calea Mare, Lăzăreni, Cărăndeni, și după o scurtă staționare, s-au îndreptat spre Oradea, pe direcția: Hidișelu de Jos—Băile „Felix”—Sînmartin; apoi, au ocupat dispozitivul de luptă la sud de Oradea, între: vest Sînmartin și cimitirul Rulikovsky,⁴⁶ având la

⁴¹ *Ibidem*, fila 105.

⁴² *Idem*, fond nr. 163, dosar nr. 1, fila 91.

⁴³ *Idem*, fond nr. 145, dosar nr. 2, fila 93.

⁴⁴ *Idem*, fond nr. 146, dosar nr. 1, fila 107.

⁴⁵ *Idem*, fond nr. 544, dosar nr. 23, fila 46.

⁴⁶ *Idem*, fond nr. 540, dosar nr. 19, filele 11—13.

stînga, Divizia 3 vînători munte română, iar în dreapta, Divizia 337 infanterie sovietică.

Deoarece orașul Oradea era un nod important de comunicații, situat la ieșirea din defileul Crișului Repede, fasciștii au luat măsuri deosebite pentru apărarea lui, tocmai cu scopul de a asigura evacuarea rapidă, din podișul Transilvaniei, a trupelor hitleriste și horthyste, cu care intenționau să bareze căile de acces spre pusta ungară, și în mod deosebit, direcția Debrețin—Budapesta. În acest sens, Comandamentul hitlerist a întărit Diviziile horthyste 4, 9, 12 infanterie, din zonă, cu Diviziile 23 blindată și 76 germană.⁴⁷ Concentrarea masivă de forțe inamice în raionul Oradea, a tentat și determinat Comandamentul fascist să declanșeze — între 28 septembrie—2 octombrie 1944 —, o puternică lovitură la sud de Crișul Repede, cu mari unități de infanterie, artilerie, zeci de tancuri, aviație de vînătoare și bombardament, care, potrivit calculelor, ar fi fost în măsură să penetreze și să dezorganizeze dispozitivele Diviziilor 337 infanterie sovietică, „Tudor Vladimirescu” și 3 vînători munte română.

La 28 septembrie, profitînd de breșa efectuată cu o zi în urmă în sectorul regimentului 29 infanterie al Diviziei 337 sovietice, inamicul a dezlănțuit un contraatac masiv „cu 5 batalioane sprijinite de 25 tancuri și susținute de aviație de asalt și bombardament”, pe direcțiile: Haieu—Cordău, Sînmartin—Hidișelu de jos. Scoțind din poziție Divizia sovietică, a periclitat și situația flancului drept al Diviziei „Tudor Vladimirescu” — și mai ales, a regimentului 2 infanterie, al cărui comandant, locotenent-colonelul Ioan Buzoianu, moare în luptă, iar șeful de Stat Major al mării unități, colonelul Iacob Teclu, este grav rănit.⁴⁸ Tancurile grele atacă în valuri și pătrund în spatele regimentelor de panduri, obligîndu-le să se replieze.

În ultimele zile ale lunii septembrie au căzut la datorie mulți ostași și ofițeri care s-au apărat cu vitejie. Din rîndul acelorora, documentele militare au păstrat neșterse numele sublocotenentului Ioan Bugoi,⁴⁹ de la compania de mitraliere a regimentului 3 infanterie; a locotenentului Nicolae Buzatu,⁵⁰ din același regiment; a sublocotenentului Gheorghe Șova — locțiitor politic la bateria de Stat Major a regimentului 1 artilerie — care a murit lîngă tun, împreună cu 4 gradați din subordine.⁵¹ Numeroase fapte de arme dovedesc eroismul pandurilor noștri. Astfel, căpitanul Ioan Dihoescu, a rămas pe poziție cu întreaga companie, deși tancurile au străbătut-o în repetate rînduri.⁵² Sergentul Gheorghe Tudose reușește în fruntea a două grupe dintr-un pluton, să țină piept unui dușman numeros, mai mult de 5 ore, vreme în care

⁴⁷ Idem, *fond nr. 333, dosar nr. 81, fila 19.*

⁴⁸ Idem, *fond nr. 540, dosar nr. 19, filele 14—15.*

⁴⁹ Idem, *fond nr. 1106, dosar nr. 5, fila 26.*

⁵⁰ *Ibidem, fila 32.*

⁵¹ Idem, *fond nr. 1206, dosar nr. 2, fila 48.*

⁵² Idem, *fond nr. 540, dosar nr. 48, fila 33.*

inamicul a pierdut peste 20 oameni (morți și răniți).⁵³ Atacată de două tancuri, însoțite de infanterie, grupa caporalului Ion Vasilache, distruge desantul și lasă tancurile să intre în focul nimicitor al tunurilor A.T., care le-au transformat într-o grămadă de fier vechi.⁵⁴

Pînă la 3 octombrie, regimentele Diviziei „Tudor Vladimirescu” și-au organizat apărarea, cu mici fluctuații, în sectorul: Apateu, Șauaieu, Păușa.⁵⁵

În aceeași perioadă de timp, întregul dispozitiv al Diviziei 3 munte a fost atacat de blindatele și aviația germană. Lupte grele, de o intensitate fără precedent, sînt purtate în toate sectoarele batalioanelor, care rămîn neclintite în fața ofensivei vrăjmașului, deși înregistraseră pierderi foarte mari,⁵⁶ pînă cînd se conformează ordinului Diviziei și execută regrouparea spre Gurbediu.

Demnă de relevat este acțiunea batalionului 6 vînători munte, care rezistă în localitatea Livada timp de 13 ore în fața inamicului, acoperind replierea celorlalte unități pe poziții din teren, favorabile apărării.⁵⁷ La 1 octombrie, cel mai greu încercate sînt batalioanele 21 și 12 vînători munte, care s-au apărat la Bicaciu, avînd frontul pe șoseaua națională Oradea—Arad. Batalionul 12 vînători munte a fost atacat succesiv de 14 tancuri. S-a repliat spre est, la nord de Miersig, unde a înfrînt rezistența acebră a batalionului 21 vînători munte. Acesta, a fost atacat din flancuri și spate de 30 tancuri, concomitent cu raidurile a 20 avioane „Stukas”⁵⁸, ce i-au răvășit poziția. Împresurate, batalioanele au spart încercuirea,⁵⁹ retrăgîndu-se pe la Sititelec—Șumugiu—Oșand, către Gurbediu.

La 3 octombrie, batalioanele 6, 5 vînători de munte și 3 pioneri, execută ordinul Diviziei și înaintază pe direcția Inand—Cefa—Berechiu. Între 5 și 11 octombrie, batalioanele 6, 11, 22 vînători munte au dezvoltat ofensiva împotriva unităților fasciste, alungîndu-le din Berechiu, Sînicolau Român și Roit.⁶⁰ Batalioanele 21 și 12 vînători munte, în cooperare cu batalionul 22, s-au angajat în operația de urmărire și

⁵³ *Ibidem*, fila 81.

⁵⁴ *Ibidem*, fila 67.

⁵⁵ *Ibidem*, filele 16—17.

⁵⁶ Între 28 septembrie și 2 octombrie 1944, aviația de vînătoare și tancurile inamicului, folosite în manevrele de învăluire, au pricinuit vînătorilor de munte următoarele pierderi în oameni (morți, răniți, dispăruți): batalionul 21 vînători de munte — 272; batalioanele 5, 11, 12 vînători de munte — 145; batalionul 22 vînători de munte — 80; batalionul 6 vînători de munte — 51 (A.M.A.N., M.St.M., *lond nr. 163*, dosar nr. 1, filele 91, 92, 95; *Idem*, *lond nr. 742*, dosar nr. 4, filele 13—14; *Idem*, *lond nr. 164*, dosar nr. 1, filele 79, 82; *Idem*, *lond nr. 146*, dosar nr. 1, fila 108).

⁵⁷ *Idem*, *lond nr. 146*, dosar nr. 1, fila 108.

⁵⁸ *Idem*, *lond nr. 163*, dosar nr. 1, fila 95.

⁵⁹ Aici și-au dat viața sublocotenentul Maxim, sublocotenentul Drăgan Emil și locotenentul Vana Viorel din batalionul 12 vînători de munte (*Idem*, *lond nr. 152*, dosar nr. 1, fila 58).

⁶⁰ *Idem*, *lond nr. 146*, dosar nr. 1, filele 117, 118, 124; *Idem*, *lond nr. 151*, dosar nr. 1, filele 187, 188, 190; *Idem*, *lond nr. 164*, dosar nr. 1, filele 82—83.

curățare a inamicului de-a lungul căii ferate și șoselei, în porțiunea dintre Gepiu și Leș, eliberînd gara Leș.⁶¹

Populația locală a oferit un real sprijin luptătorilor noștri, atît prin participarea directă la unele acțiuni militare, cît și prin valoarea și exactitatea informațiilor. Țăranii, Onița Lascu, Onița Ioan și Igna Dumitru, locuitori ai satului Betfia, au descris cu lux de amănunte, dispozitivul de apărare împreună cu lucrările genistice și amplasamentele dușmanului, existente în raza comunei Sînmartin.⁶² La 10 octombrie, avocatul Gheorghe Rațiu din Roit, a trecut prin sectorul companiei a 3-a din batalionul 11 și i-a informat pe vînătorii de munte asupra prezenței în localitate, a unei companii de honvezi, 3 tancuri, 3 tanchete, un tun anti-aerian și două mașini mari de transport.⁶³

Tinerii Petru Vari și Dumitru Șuteu din Sînicolau Român s-au oferit voluntar să ajute trupele eliberatoare. Primul a fost rănit, iar al doilea a căzut în luptă.⁶⁴ Identice sînt și faptele de arme ale celor trei civili din Toboliu și Cheresig, care, au sărit în ajutorul companiei a 2-a a batalionului 22 vînători de munte, ce era atacată de forțe inamice, superioare numeric — la Cheresig — unde moare și Ioan Bojan,⁶⁵ unul dintre aceștia.

Regimentele de panduri ale Diviziei „Tudor Vladimirescu” au acționat cu aceeași hotărîre, curaj, vitejie și spirit de sacrificiu, ca și vînătorii de munte, împotriva dușmanului, pe care l-au lichidat în sectorul: Leș, Șauaieu, Nojorid.⁶⁶ În aceste lupte s-au distins plutonierul major Roșca Petru Toader, sublocotenentul Orășanu D. Ioan și locotenentul Ioniță C. Nicolae.⁶⁷ În timpul îndeplinirii misiunii au căzut și mulți ofițeri, printre care căpitanul Tulea Gh. Șerban, comandantul companiei de cercetare, ce se afla cu subunitatea pe șoseaua Nojorid—Oradea, cînd a fost surprins de focul inamicului de la sud de liziera Oradea.⁶⁸ În timpul luptelor au fost înregistrate numeroase fapte ale frăției de arme româno-sovietice, decorate atît de Comandamentul sovietic, cît și de cel român. Astfel, amintim acțiunea plutonierului Avram Vasile Ioan, care, deși rănit și cu mîna stîngă fracturată, a apărut un tanc sovietic, de atacul soldaților inamici.⁶⁹

În ziua de 12 octombrie, concomitent cu acțiunea trupelor române și sovietice, desfășurată la sud de Oradea, unități de tancuri și

⁶¹ Idem, *fond nr. 163*, dosar nr. 1, fila 97; Idem, *fond nr. 152*, dosar nr. 1, fila 62; Idem, *fond nr. 164*, dosar nr. 1, fila 83.

⁶² Idem, *fond nr. 151*, dosar nr. 1, fila 164.

⁶³ *Ibidem*, fila 190.

⁶⁴ L. Fodor, *Unele acțiuni ale maselor din județul Bihor în sprijinul luptei de eliberare a părții de nord-vest a României de sub jugul fascist*, în: *Studia Universitatis „Babeș-Bolyai”*, Seria Historia, fasciculus 1, 1969, Cluj, p. 100—101.

⁶⁵ A.M.A.N., M.St.M., *fond nr. 164*, dosar nr. 1, fila 79.

⁶⁶ Idem, *fond nr. 540*, dosar nr. 19, filele 19—21.

⁶⁷ *Ibidem*, dosar nr. 48, filele 18, 27, 41.

⁶⁸ *Ibidem*, dosar nr. 19, filele 21, 22.

⁶⁹ *Ibidem*, dosar nr. 48, fila 34.

cavalerie din gruparea hipomecanizată a generalului Pliev, s-au instalat la nord-vest și nord de Oradea. Amenințat cu încercuirea, inamicul a fost silit să se retragă din oraș fără lupte de stradă. La orele 16, Divizia „Tudor Vladimirescu” a primit ordinul să treacă spre Oradea. Regimentul 1 infanterie al Diviziei a intrat în orașul Oradea *„curățind casă cu casă, pînă la Criș, pe care a fost nevoit să-l treacă prin apă pînă la gît, cu tot armamentul”*, după care, a ocupat o poziție de apărare la nord de Oradea.⁷⁰

La 13 octombrie, după un scurt cantonament la Sintandrei, batalioanele 22 și 12 vînători munte aflate în primul eșalon, și 21 vînători munte, s-au îndreptat în zona Tărian—Girișul de Criș, au trecut prin apă sub focul armelor automate și aruncătoarelor inamicului.⁷¹ Batalioanele 5, 11 și 6 vînători munte au forțat riul pe la Cheresig—Toboliu, unde compania locotenentului Carpen, printr-o învăluire magistrală, a luat 80 de prizonieri.⁷²

Vînătorii de munte, atît soldați, cît și ofițeri — majoritatea țărani, muncitori sau intelectuali de pe aceste meleaguri — împreună cu pandurii Diviziei „Tudor Vladimirescu”, n-au ezitat nici o clipă să apere glia străbună, ci, urmînd exemplul vitejesc și eroic al înaintașilor, și-au pus trupul stavilă în fața invadatorilor. Ei au rezistat și luptat în mod strălucit, — asigurînd succesul desfășurării operațiilor de acoperire, apoi de curățare și eliberare a teritoriului — conștienți fiind de faptele de arme, de marea îndatorire patriotică a cetățeanului-soldat, apărător al integrității teritoriale și al independenței naționale.

⁷⁰ *Ibidem*, dosar nr. 19, filele 21, 22; *Ibidem*, dosar nr. 3, fila 74.

⁷¹ *Idem*, fond nr. 742, dosar nr. 4, fila 13.

⁷² *Idem*, fond nr. 146, dosar nr. 1, fila 128.